ПРАВОВА ПРИРОДА МЕДІАЦІЇ: ПРОЦЕСУАЛЬНІ АСПЕКТИ ТА ВИКОНАННЯ МЕДІАТИВНИХ РІШЕНЬ

КАНДИБА Євгеній Станіславович - аспірант кафедри адміністративного, господарського права та фінансово-економічної безпеки Сумського державного університету

УДК 347.919.3
DOI: https://doi.org/10.71404/LAW.UA.2022.4.39

У представленій статті комплексно досліджуються правові аспекти медіаційних процедур та особливості оформлення їх результатів у контексті українського законодавства. Стаття розкриває багатогранну природу медіації як ефективного механізму альтернативного вирішення спорів, що набуває дедалі більшого значення в сучасній правовій системі України, особливо після прийняття спеціалізованого Закону України «Про медіацію».

Автор починає дослідження з аналізу можливих результатів медіаційних процедур, які варіюються від повного врегулювання конфлікту до часткового вирішення спору або повної неможливості досягнення угоди. При повному врегулюванні конфлікту сторони досягають згоди щодо всіх аспектів спору, що забезпечує стабільну основу для їхньої подальшої взаємодії та мінімізує ризики судового розгляду. У випадку часткового вирішення компроміс досягається лише за окремими аспектами, а невирішені питання потребують додаткових переговорів або застосування інших методів альтернативного вирішення спорів.

Особлива увага приділяється випадкам, коли сторони погоджуються щодо загальних принципів, залишаючи деталі для подальшого обговорення, або досягають тимчасової домовленості з можливістю перегляду умов у майбутньому. Автор підкреслює, що такий підхід є ефективним для тестування запропонованих рішень. Розглядаються також угоди, які набувають чинності лише за виконання певних умов, що створює додаткові гарантії для учасників медіації.

У статті зазначається, що успіх медіації вимірюється не лише укладеними угодами, але й якісними змінами у комунікації між сторонами, налагодженням конструктивного діалогу та формуванням передумов для ефективного врегулювання можливих майбутніх конфліктів. Автор звертає увагу на специфіку медіації у кримінальному провадженні, де досягнуті домовленості можуть оформлюватися як угода про примирення у справах щодо кримінальних проступків, нетяжких злочинів або справах приватного обвинувачення.

Важливим аспектом дослідження є аналіз застосування відновного правосуддя як для повнолітніх, так і для неповнолітніх осіб. Автор зазначає, що особливістю процедур за участю неповнолітніх є можливість залучення батьків або інших законних представників дитини, що забезпечує належний захист прав та інтересів неповнолітніх відповідно до міжнародних стандартів.

Ключові слова: медіація, медіаційна угода, договір про проведення медіації, альтернативне вирішення спорів, правове регулювання медіації.

Постановка проблеми

Розвиток інституту медіації в Україні, особливо після прийняття Закону України «Про медіацію», актуалізує потребу в ґрунтовному аналізі правових аспектів медіаційних процедур. Мета дослідження полягає у виявленні особливостей правового регулювання оформлення результатів медіації та визначенні прогалин у законодавчому за-

безпеченні цього процесу. Особливої уваги потребують питання юридичної сили медіаційних угод, меж автономії сторін при їх укладанні, а також взаємозв'язку медіаційних процедур із судовим процесом. Важливим аспектом проблематики є також правове регулювання підстав та наслідків припинення медіації, що безпосередньо впливає на ефективність цього альтернативного механізму вирішення спорів у різних галузях правовідносин.

Стан дослідження проблематики

Аналіз наукових джерел свідчить про значний інтерес дослідників до питань медіації та правового оформлення її результатів. Важливі аспекти застосування відновного правосуддя, в тому числі для неповнолітніх, висвітлюються в наукових публікаціях, доступних за посиланням [1, с. 692]. Питання юридичного оформлення домовленостей під час медіації детально аналізуються на ресурсі Української школи адвокатури. Значний внесок у дослідження правової природи договорів, що укладаються в процесі медіації, зробила Н. Мазаракі, яка підкреслює їх комплексний характер, що виходить за межі суто цивільно-правових відносин [2, с. 173].

Суттєва увага в наукових дослідженнях приділяється аналізу положень Закону України «Про медіацію», зокрема статей 17 та 20, які регламентують порядок проведення медіації, підстави її припинення та змістовне наповнення договору про проведення медіації [3]. Водночас, незважаючи на значний обсяг досліджень, залишаються недостатньо вивченими питання конфіденційності інформації після припинення медіації, правових наслідків часткового врегулювання спору та механізмів забезпечення виконання медіаційних угод, що зумовлює потребу в подальших наукових розвідках у цій сфері.

Виклад основного матеріалу

Медіаційні процедури відіграють важливу роль в альтернативному вирішенні спорів і мають різні результати, що варіюються від повного до часткового врегулювання конфлікту. Повне врегулювання передбачає досягнення згоди щодо всіх аспектів спору, забезпечуючи стабільну основу для подальшої взаємодії та мінімізуючи ризики судового розгляду. У випадку часткового вирішення компроміс досягається лише щодо певних аспектів, а невирішені питання потребують додаткових переговорів чи інших методів альтернативного вирішення спорів.

Як зазначають дослідники, коли сторони не досягають жодної згоди через принципові розбіжності, конфлікт може перейти до судового розгляду або інших примусових механізмів. Також можливий результат, коли сторони погоджуються щодо загальних принципів, залишаючи деталі для подальшого обговорення, або досягають тимчасової домовленості з можливістю перегляду умов, що є ефективним для тестування запропонованих рішень. Окремим варіантом є угоди, які набувають чинності лише за виконання певних умов, забезпечуючи додаткові гарантії для сторін [4].

Успіх медіації визначається не лише досягнутими домовленостями, а й покращенням комунікації, налагодженням діалогу та створенням передумов для подальшого ефективного врегулювання спору. У кримінальному провадженні щодо кримінальних проступків, нетяжких злочинів або у справах приватного обвинувачення досягнуті домовленості можуть бути оформлені як угода про примирення.

Відновне правосуддя може застосовуватися як до повнолітніх, так і до неповнолітніх осіб. Відмінність процедур відновного правосуддя у справах неповнолітніх, відповідно до міжнародних стандартів, полягає в можливості залучення батьків або інших законних представників дитини до процесу, що забезпечує захист її прав та інтересів [1, с. 693].

Згідно зі статтею 471 Кримінального процесуального кодексу України, угода про примирення повинна містити сторони угоди, формулювання підозри чи обвинувачення та його правову кваліфікацію з посиланням на відповідну статтю Кримінального кодексу України, ключові обставини кримінального провадження, розмір завданої шкоди, строк її відшкодування або перелік інших дій, які підозрюваний чи обвинувачe-

ний має здійснити на користь потерпілого, строк виконання цих дій, узгоджене покарання та згоду сторін на його призначення або на звільнення від відбування покарання з випробуванням, а також наслідки укладення угоди, її затвердження та невиконання [5].

Стосовно угоди за результатами медіації, в ній обов'язково зазначаються дата і місце укладення, відомості про сторони та їхніх представників, медіатора (медіаторів), суб'єкта, що забезпечує проведення медіації, реквізити договору про проведення медіації та/або правил проведення медіації, узгоджені сторонами зобов'язання, способи та строки їхнього виконання, а також наслідки їхнього невиконання або неналежного виконання, інші умови, визначені сторонами медіації.

Третя частина статті 21 Закону України «Про медіацію» встановлює суттєві змістові обмеження для угоди. Незважаючи на широку автономію сторін, досягнуті домовленості не можуть порушувати права та інтереси інших осіб, а також інтереси держави чи суспільні інтереси [3]. Це положення виконує важливу превентивну функцію, запобігаючи використанню медіації як інструмента для обходу імперативних норм права чи зловживання правами третіх осіб. Така норма забезпечує баланс між приватною автономією учасників медіації та публічним правопорядком, підкреслюючи, що медіаційні угоди, попри їх договірну природу, залишаються в межах загальної правової системи та підпорядковуються її фундаментальним принципам.

Медіатор відіграє ключову роль у конкретизації дій, уточнюючи деталі (хто саме, коли, де і за яких умов має діяти), щоб уникнути потенційних конфліктів чи непорозумінь. Медіація дозволяє сторонам розв'язати спір як до звернення до суду, так і на будь-якому етапі судового розгляду, що впливає на спосіб фіксації досягнутих домовленостей.

У разі використання медіації на досудовій стадії результатом домовленостей, відображеним у медіаційній угоді, може стати зобов'язання сторін звернутися до суду з позовом у майбутньому. Така потреба виникає, якщо законодавство передбачає виключно судовий порядок вирішення певного питання. Зокрема, це стосується ситуацій розірвання шлюбу та поділу спільного бізнесу подружжя, особливо за наявності неповнолітніх дітей, де судове втручання є обов'язковим для дотримання правових норм [6].

Як зазначає Н. Мазаракі, медіаційні угоди переважно мають цивільно-правовий характер, однак їхня правова природа та дія часто охоплюють ширший спектр, ніж лише врегульовані правовідносини, оскільки ці угоди та договори не зводяться виключно до юридичних норм, а включають також принципи моралі, добросовісності, етики й справедливості [2, с. 174].

Щодо нормативного закріплення механізму здійснення медіаційної діяльності, то він міститься у статтях 17 та 20 Закону України «Про медіацію». Стаття 17 регламентує два фундаментальних аспекти медіаційного процесу: порядок проведення медіації та підстави її припинення [3]. Частина перша статті 17 Закону України «Про медіацію» встановлює загальну нормативну рамку для проведення медіації, визначаючи чотири джерела регулювання процедури: закон, договір про проведення медіації, правила проведення медіації та норми професійної етики медіатора. Така багаторівнева система регулювання відображає комплексний підхід законодавця до організації медіаційного процесу, який поєднує нормативне регулювання з елементами саморегуляції та договірної свободи [3].

Законодавець не встановлює детального порядку проведення медіації, залишаючи це питання для регулювання на рівні договору про проведення медіації та правил проведення медіації, які можуть розроблятися об'єднаннями медіаторів або суб'єктами, що забезпечують проведення медіації. Такий підхід відповідає принципу гнучкості медіаційної процедури та дозволяє адаптувати її до потреб конкретного спору та побажань сторін.

Частина друга статті 17 визначає вичерпний перелік підстав для припинення медіації. Ця норма має важливе значення для забезпечення правової визначеності та

захисту прав сторін, оскільки чітко встановлює, коли медіаційна процедура вважається завершеною. Законодавець виділяє шість підстав для припинення медіації, які можна класифікувати на кілька категорій [3].

Перша категорія пов'язана з досягненням мети медіації – укладенням сторонами угоди за результатами медіації. Друга категорія пов'язана з закінченням строків – завершенням строку проведення медіації та/або дії договору про проведення медіації. Третя категорія пов'язана з волевиявленням учасників медіації – відмовою хоча б однієї із сторін медіації або медіатора від участі в медіації. Ця підстава відображає фундаментальний принцип добровільності медіації. Четверта категорія пов'язана зі зміною правового статусу учасників медіації – визнанням сторони медіації або медіатора недієздатною особою або особою, цивільна дієздатність якої обмежена, а також смертю фізичної особи або ліквідацією юридичної особи, яка є стороною медіації. П'ята категорія має відкритий характер і передбачає можливість припинення медіації в інших випадках відповідно до договору про проведення медіації та правил проведення медіації.

Аналіз переліку підстав для припинення медіації свідчить про його комплексний характер, який враховує різні аспекти медіаційної процедури та забезпечує баланс між правовою визначеністю та гнучкістю. Водночас, цей перелік залишає певні питання без відповіді, зокрема, щодо форми оформлення відмови учасника від медіації, процедури фіксації факту припинення медіації, повернення документів та інформації, отриманих під час медіації, після її припинення.

Закон також не встановлює наслідків припинення медіації для конфіденційності інформації, отриманої під час її проведення, та не визначає правових наслідків припинення медіації, зокрема, щодо можливості повторного звернення до медіації з того ж питання, права сторін звернутися до суду або іншого юрисдикційного органу, долі авансових платежів за послуги медіатора тощо.

Стаття 20 Закону України «Про медіацію» детально регламентує змістовне наповнення договору про проведення медіації, який є ключовим документом, що формалізує відносини між учасниками медіаційної процедури. Частина 1 статті 20 встановлює вичерпний перелік обов'язкових елементів договору, а частина 2 має диспозитивний характер і надає сторонам медіації та медіатору можливість розширювати зміст договору про проведення медіації додатковими умовами [3].

Таким чином, медіаційні процедури та їх результати мають різноманітні правові аспекти, які регулюються як загальними принципами права, так і спеціальними нормативними актами. Ефективність медіації значною мірою залежить від чіткого визначення прав та обов'язків сторін, належного оформлення досягнутих домовленостей та розуміння правових наслідків укладених угод.

Висновки

Дослідження правових аспектів медіації виявило динамічний характер її результатів – від повного врегулювання до неможливості досягнення згоди, що детермінує подальший правовий статус спору. Українське законодавство, інтегруючи нормативне регулювання з самоорганізацією учасників, формує гібридну модель медіації, де Закон «Про медіацію» встановлює базові вимоги до договорів та угод, залишаючи простір для процедурної гнучкості. При цьому існують суттєві публічно-правові обмеження змісту угод, що балансують приватні інтереси з вимогами правопорядку. Хоча законодавець чітко регламентує підстави припинення медіації, правові наслідки такого припинення (зокрема щодо конфіденційності, авансових платежів) залишаються недостатньо визначеними. Специфіка медіаційних угод полягає в їх комплексності, що поєднує юридичні норми з етичними принципами. Наявність законодавчих прогалин (форма відмови, наслідки невиконання угод) свідчить про необхідність подальшого вдосконалення регуляторної бази для реалізації потенціалу медіації як ефективного інструменту альтернативного вирішення спорів у правовому полі України.

SUMMARY

This article provides a comprehensive study of the legal aspects of mediation procedures and the formalisation of their outcomes within the framework of Ukrainian legislation. It explores the multifaceted nature of mediation as an effective alternative dispute resolution mechanism that is gaining increasing significance in Ukraine's modern legal system, particularly following the adoption of the specialised Law of Ukraine "On Mediation."

The author begins by analysing the possible outcomes of mediation procedures, which range from full conflict resolution to partial settlement or the complete inability to reach an agreement. In cases of full resolution, parties reach a consensus on all aspects of the dispute, ensuring a stable foundation for future interactions and minimising the risk of litigation. Partial settlements involve compromises on specific issues, while unresolved matters may require further negotiations or the application of other alternative dispute resolution methods. The article also examines situations where parties fail to reach an agreement due to fundamental differences, necessitating recourse to judicial proceedings or other coercive mechanisms.

Particular attention is given to cases where parties agree on general principles while leaving specific details for further discussion or reaching temporary agreements with the possibility of revising the terms in the future. The author highlights that this approach is effective for testing proposed solutions. The study also considers agreements that take effect only upon the fulfilment of certain conditions, providing additional safeguards for mediation participants.

The article emphasises that the success of mediation is measured not only by the concluded agreements but also by qualitative changes in communication between parties, the establishment of constructive dialogue, and the creation of preconditions for the effective resolution of potential future conflicts.

An important aspect of the study is the analysis of restorative justice practices for both adults and juveniles. The author notes that a distinctive feature of procedures involving minors is the potential involvement of parents or other legal representatives, ensuring the proper protection of children's rights and interests in accordance with international standards.

Keywords: mediation, mediation agreement, mediation contract, alternative dispute resolution, legal regulation of mediation.

Література

1. Хахуцяк О. Ю., Степанова Г.М. Медіація в кримінальному процесі. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 1. С. 690–693 DOI https://doi.org/10.32782/2524-0374/2022-11/167

2. Мазаракі Н. Загальна характеристика договорів, що укладаються у сфері медіації. *Підприємство, господарство і право*. 2018. № 2. С. 171–175.

3. Про медіацію : Закон України № 1875-IX від 16 лист. 2021 року (в редакції станом на 15 лист. 2024 р.). *Відомості Верховної Ради України*. 2022. № 7 Ст. 51.

4. What Happens After Mediation Settlement. *Marasco and Nesselbush : website*. URL : https://www.m-n-law.com/blog/what-happens-after-mediation-settlement/

5. Кримінальний процесуальний кодекс України : Кодекс України № 4651-VI від 13 квіт. 2012 р. (ред. станом на 26 груд. 2024 р.). *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 9-10, № 11-12, № 13. Ст. 88.

6. Юридичне оформлення домовленостей під час медіації. *Вища школа адвокатури НААУ онлайн : вебсайт*. URL : https://www.hsa.org.ua/blog/iuridicne-oformlennia-domovlenostei-pid-cas-mediaciyi